

KLAIPĖDOS SENAMIESČIO ŠIAURĖS VAKARINĖS DALIES RAIDA XVI–XVII AMŽIAIS

IEVA MASIULIENĖ

Straipsnyje analizuojami archeologinių tyrinėjimų, vykdytų teritorijoje tarp Kurpių gatvės ir Danės upės duomenys. Kompleksinis archeologinės, kartografinės bei istorinės medžiagos tyrinėjimas leidžia apibendrinti šiaurės vakarinės senamiesčio dalies topografiją bei kvartalų užstatymą. Tuo pagrindu daromos išvados ir prielaidos apie šios senamiesčio dalies raidą XVI–XVII a. Kitas straipsnyje nagrinėjamas klausimas susijęs su vieno iš Kurpių gatvės kvartalo naujausiais archeologiniais tyrinėjimais. Pateikiama sklypų pastatų, kurie siejami su ikonografinėje medžiagoje vaizduojamu kvartalo užstatymu, charakteristika.

Reikšminiai žodžiai: Klaipėdos senamiestis, archeologiniai duomenys, istoriniai šaltiniai, kartografija, ikonografija.

The article analyses the data from the archaeological excavation conducted in the area between Kurpių Street and the River Danė. The complex investigation of the archaeological, cartographical, and historical material allows one to make generalisations about the topography of the northwest part of the Old Town and the development of the blocks there. On this basis it makes conclusions and assumptions about the development of this part of the Old Town during the 16th–17th centuries. A second question investigated in the article is connected with the latest archaeological excavation of one block on Kurpių Street. It presents the characteristics of the plots' buildings, which are connected with the block's development portrayed in the iconographic material.

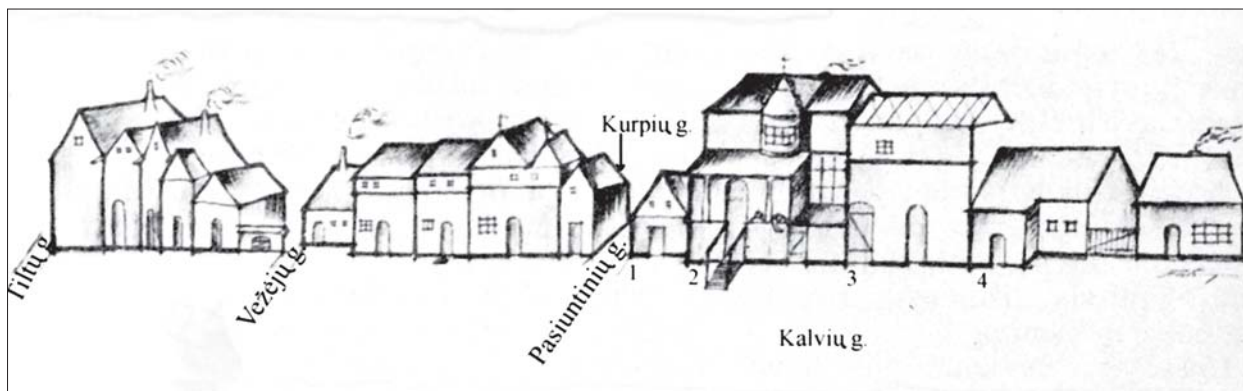
Keywords: Klaipėda Old Town, archaeological records, historical source, cartography, iconography.

IVADAS

Pastarųjų metų archeologiniai kasinėjimai prie Kurpių ir Žvejų gatvių pateikė naujų ir vertingų duomenų XVI–XVII a. Klaipėdos miesto topografijai ir urbanistinei raidai tyrinėti. Kiek anksčiau šiuos klausimus išsamiai yra nagrinėję V. Žulkus ir J. Tatoris. Remdamasis rašytiniais šaltiniais, archeologine ir kartografinė medžiaga V. Žulkus atliko miesto pirminio reljefo rekon-

strukciją, išskyrė gatvių bei kvartalų užstatymo pagrindinius etapus XVI–XVII a. (Žulkus, 1991; 1994, 5–14; 2002). J. Tatoris, analizuodamas Klaipėdos urbanistinę raidą, daugiausia remiasi istorijos ir kartografijos duomenimis, taip pat pateikė svarbios ikonografijos medžiagos (Tatoris, 1994). Vienas iš vertingiausių ikonografijos pavyzdžių yra nežinomo dailininko 1624 m. Klaipėdos miesto kvartalų užstatymo piešinys, kuris iki šiol nesusi-laukė didesnio tyrinėtojų dėmsio.¹ J. Tatoris savo

¹ Piešinio originalas saugomas Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, XX HA StA. Königsberg. Rep. 200. C. 112. Originalo kopiją turi Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, J. Tatorio archyve, D-577.

1 pav. Klaipėdos kvartalų ir pastatų 1624 metų piešinys su pažymėtais Kurpių g. 3 kvartalo tyrinėtais sklypais 1–4 (papildyta I. Masiulienės) (Tatoris, 1994, 136, pav. 56)

knygoje pateikė perpieštą šio originalo variantą, kuriame nebeliko užrašų, kai kurių pastatų elementų (1 pav.). Autentiškame piešinyje pavaizduota Danės upė ir krantinė bei tiltas prie dabartinės Tiltų gatvės. Tai vienintelis iki šiol žinomas to laikotarpio detalus miesto kvartalų ir pastatų vaizdas. J. Tatorio nuomone, piešinyje pavaizduoti Žvejų gatvės pastatai nuo Danės upės pusės (Tatoris, 1994, 136). Šiuo metu sukaupiti archeologijos duomenys leidžia kvestionuoti J. Tatorio nurodytą kvartalų lokacijos versiją.² Kompleksiniai archeologinės, istorinės bei kartografinės medžiagos tyrimai įgalina iš naujo peržiūrėti kai kuriuos istoriografijoje išdėstytus faktus apie šiaurės vakarinės senamiesčio dalies plėtrą XVI–XVII a. bei daryti naujas prielaidas ir išvadas apie šios teritorijos panaudojimo raidą.³

ŠIAURĖS VAKARINĖS MIESTO DALIES TOPOGRAFIJA XVI–XVII A.

Klaipėdos miestas dėl pilies rekonstrukcijos XVI a. pradžioje buvo perkeltas į kitą vietą – dabartinio senamiesčio teritoriją. Tuo metu iškasus Naująją Danę kaip gynybinį griovį, buvo suformuota miesto sala, kuri užėmė dabartinę teritoriją maždaug tarp Danės upės ir Didžiosios Vandens gatvės bei tarp Teatro aikštės ir Jono kalnelio (2 pav.). Šioje teritorijoje ūkinės veiklos pėdsakų randame ir iš ankstesnio XV a. pabaigos–XVI a. pradžios laikotarpio, tačiau gatvių tinklas ir kvartalai nuosekliai pradeda formotis tik nuo XVI a. pradžios – vidurio. Pirmiausia užstatomi sklypai aukštesnėje vietoje prie dabartinių Tiltų ir Turgaus gatvių (Žulkus, 1991, 45–46). Tuo tarpu šiaurės vakarinė miesto

² Kiek anksčiau K. Demereckas buvo iškėlęs hipotezę, kad išsklotinėje pavaizduoti Kurpių gatvės pastatai nuo upės pusės, tačiau svarių argumentų šiai hipotezei patvirtinti nepateikė; jis rėmėsi tik XVII a. vidurio Klaipėdos miesto ir apylinkių planu – piešiniu (5 pav.) (Demereckas, 2006š, 4).

³ Už konsultacijas ir vertingas pastabas rašant šį straipsnį nuoširdžiai dėkoju prof. habil. dr. Vladui Žulkui, Ramunei Bračiulienei, Vasilijui Safronovui ir Mindaugui Brazauskui. Už galimybę pasinaudoti iki šiol nepublikuota medžiaga esu dėkinga dr. Daliai Kisielienei, dr. Miglei Stančikaitei bei Kęstučiui Demereckui.

2 pav. Klaipėdos senamiestis ir archeologinių tyrinėjimų vykdytų šiaurės vakarinėje miesto dalyje vietos.

1 – sklypas Žvejų g. 2b (XVI a. vidurio pastatas ir krantinė); 2 – sklypas Žvejų g. 4, 6 (XVII a. antrosios pusės svarstyklių pastatas (?) bei XVII a. pabaigos–XVIII a. pradžios pastatai); 3 – sklypas Žvejų g. 4, 6 (XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios pastatas); 4 – sklypas Žvejų g. 8 (tvenkinio sluoksniai, XVII a. antrosios pusės–XVIII a. pradžios pastatai); 5 – sklypas Žvejų g. 4–4A (tvenkinio sluoksniai, XVII a. pabaigos–XVIII a. pradžios pastatai); 6 – sklypas Žvejų g. 10 (tvenkinio sluoksniai, XVII a. antrosios pusės–XVIII a. pradžios pastatai); 7 – skveras prie Žvejų g. (tyrimai buvo vykdomi ir sklype Žvejų g. 4) (tvenkinio ar pelkių sluoksniai, XVII a. antrosios pusės pastatas); 8 – sklypas Žvejų g. 4a (XVII–XVIII a. supiltiniai sluoksniai tvenkinio vietoje); 9 – sklypas Žvejų g. 3 (XVI a. vidurio–XVIII a. pastatai, XVIII a. Kalvių gatvės sluoksniai); 10 – skveras prie Kalvių ir Pasiuntinių gatvių (tvenkinys užpildtas XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje, XVIII a. užstatymas); 11 – sklypas Žvejų g. 3/Tiltų g. 6 (XVII a. pabaigos–XVIII a. supiltiniai sluoksniai (V. Žulkus šioje vietoje nurodo tvenkinį); 12 – sklypas Žvejų g. 3/Tiltų g. 6 (XVII a. vidurio–XVIII a. pradžios (?) pastatas); 13 – sklypas Kurpių g. 3 (tvenkinio ir jo pakrantės sluoksniai, XVI a. vidurio–XVII a. pabaigos pastatai); 14 – skveras prie Mėsininkų g. (XVI a. vidurio Kurpių gatvės sausinimo sluoksniai); 15 – sklypas Kurpių g. 1 (XVII a. antrosios pusės pastatas, sklypo sausinimo sluoksniai) *I. Masiulienės brėž.*

3 pav. Kvartalo Kurpių g. 3 trečiojo sklypo kultūrinių sluoksnių pjūvis, apačioje atidengtos tvenkinio liekanos. I. Masiulienės nuotr.

dalis panaudojama kiek vėliau, kadangi vieta buvo drėgnoje žemumoje.

J. Zembrickis, apibūdindamas XVI a. pradžios Klaipėdos miesto topografiją pažymi, kad netoli Danės tilto yra buvusi Ožkų kalva, o toliau pilies link ganėtinai didelis tvenkinys (šaltiniuose vok. „Teich“), dar vieną panašaus dydžio tvenkinį nurodo buvus Odų gatvelės rajone (Sembritzki, 1926, 73–74). Vertingų istorinių duomenų aptinkame to paties autoriaus skelbtame 1538 m. dokumente – Prūsijos hercogo Albrechto privilegijoje Klaipėdos miestui. Jame rašoma, kad miesto saloje buvęs tvenkinys, kuris apima keletą sklypų, atiduodamas miestiečių namams statyti. Pats J. Zembrickis šio tvenkinio vietą nurodo teritorijoje tarp dviejų tuometinių Danės upės vagų ir pilies griovio (Sembritzki, 1926, 75–77).

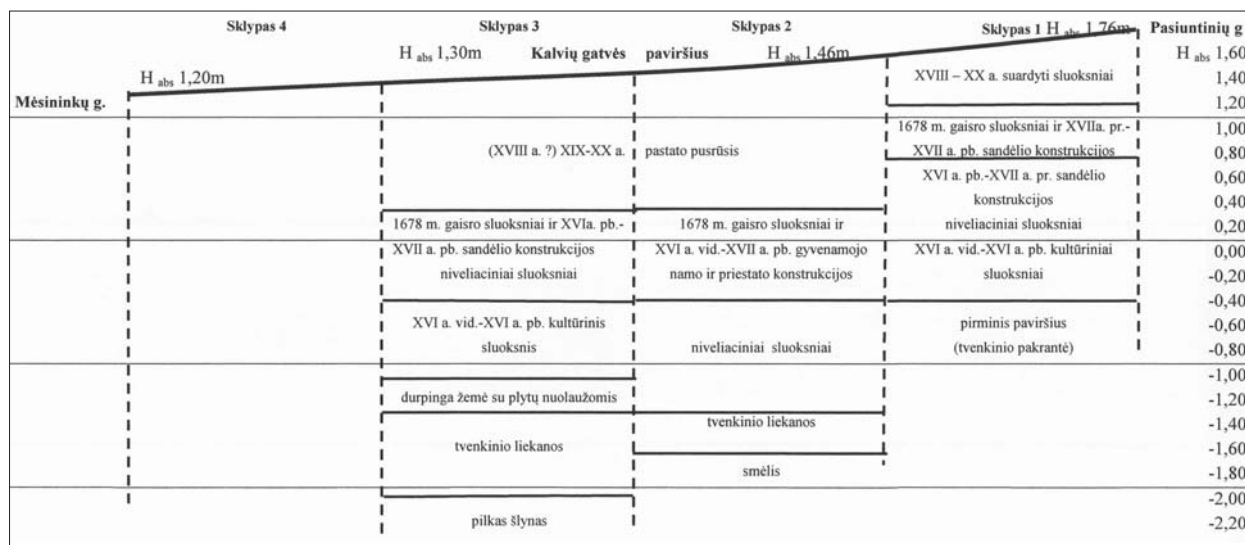
Istoriniuose šaltiniuose minimo tvenkinio sluoksniai buvo užfiksuoti teritorijoje prie Kurpių ir Žvejų gatvių. Sklypuose Kurpių g. 3 aptikti tvenkinio ir jo pakrantės sluoksniai (Masiulienė, 2008, 351). Trečiajame sklype atidengtas itin ryškus durpingas sluoksnis su išlikusiomis nendrių ir kitų augalų liekanomis, jo paviršius yra $H_{abs} -1,4$ m (3 pav.). Giliau slūgsojo smėlis su keliais supuvusios augmenijos tarp sluoksniais. Tokie patys

sluoksniai užfiksuoti ir antrajame sklype: durpingo sluoksnio paviršius yra $H_{abs} -1,2$ m – $H_{abs} -1,4$ m, o giliau prasidėjo smėlis. Pastebėtas sluoksnių žemėjimas Kalvių gatvės link. Kiek kitokia situacija fiksuota pirmajame sklype, kadangi čia po kultūriniu sluoksniu iš karto atsidengė smėlis, vietomis šiek tiek durpingas, jo paviršius žemėja Kalvių gatvės link nuo $H_{abs} -0,5$ m iki $H_{abs} -0,6$ m. Paleobotaninių tyrimų išvados taip pat patvirtina apie tyrinėtoje teritorijoje vykusių pelkėdaros procesus.

Ankstyviausio kultūrinio sluoksnio mėginiuose, paimtuose iš trečiojo sklypo, vyrauja šlapių vietų ir pakrančių augalų makroliekanos, tarp jų įvairios viksvos, ypač kiškinės (*Carex cf. ovalis*, *Carex (leporina) ovalis*), paprastosios viksvos (*Carex nigra type*) bei viksvos trainės (*Carex panicea*) (Kisielienė, 2008š). Mėginiuose aptikta ir keletas vandens augalų liekanų, kurie būdingi sekliems ir vidutinio seklumo vandens telkiniams, tai dygliaviršūnė plūdė (*Potamogeton friesi*), gyslotinis dumblialaškis (*Alisma plantago-aquatica*) ir kurklė (*Batrachium sp.*) (Kisielienė, 2008š).

Tyrinėtoje teritorijoje aiškiai matosi žemėjimas dviem kryptimis į pietvakarius ir šiaurės vakarus. XVI a. viduryje reljefo staigus nuolydis į pietvakarių pusę nuo $H_{abs} -0,5$ m iki $H_{abs} -1,4$ m užfiksuotas ties riba tarp pirmojo ir antrojo sklypo (4 pav.). Tuo tarpu pirmojo sklypo šiaurės vakarinėje dalyje paviršius žemėja Kalvių gatvės link. Tokia sluoksnių stratigrafija aiškiai rodo, kad pirmajame sklype yra buvusi tvenkinio pakrantė.

Ankstesnių archeologinių tyrinėjimų metu kituose sklypuose taip pat aptikta buvusio tvenkinio ir pelkių liekanų (2 pav.). Sklype prie Kalvių ir Pasiuntinių gatvių kampo tvenkinio dugnas neužfiksuotas, tačiau iki $H_{abs} -1,2$ m tęsėsi supiltiniai

4 pav. Kvartalo Kurpių g. 3 sklypų geologinių ir kultūrinių sluoksnių stratigrafijos schema. I. Masiulienės brėž.

sluoksniai (Genys, 1980ša, 13). Keliuose sklypuose tarp Danės upės ir Žvejų gatvės tvenkinio dugnas kai kur su nendrių liekanomis fiksuotas maždaug $H_{abs} -1,2 m$ – $H_{abs} -1,3 m$, o kai kur ir dar žemiau jūros lygio (Žulkus, 1976š, 12; Genys, 1983š, 12; Brazauskas, 2006, 252; Bračiulienė, 2007, 327). Užpelkėjusio tvenkinio pakrantės liekanų aptikta archeologinių tyrinėjimų metu prie Kurpių ir Mėsininkų gatvių kampo bei Žvejų g. 4, 6 sklypo vakarinėje dalyje, kur aukštinant teritoriją ne kartą piltas gruntas su įvairiomis atliekomis (Genys, 1980šb, 18; Jarockis, 2007, 333). Pelkėtos vietovės požymių pastebima ir sklype Kurpių g. 1, kuriame $H_{abs} 0,2 m$ – $H_{abs} 0,4 m$ užfiksuoti sluoksniai susiję su teritorijos sausinimu (Sprainaitis, 1981šb, 11–12).

V. Žulkus remdamasis tais pačiais J. Zembrickio skelbtais istoriniais šaltiniais bei tuo metu sukauptais geologiniais ir archeologiniais duomenimis atliko Klaipėdos XVI–XVII a. reljefo rekonstrukciją (Žulkus, 1991, 46, 50; 1994, 7, 9, 12–13; 2002, 45–46). Autorius šiaurės vakarinėje senamiesčio dalyje nurodo buvus tris tvenkinius: du prie Žvejų ir Kurpių gatvių, o trečią prie Kalvių ir Tiltų gatvių.

Šiuo metu turimi archeologiniai, paleobotaniniai, kartografiniai duomenys bei istorinių šaltinių vertinimas leidžia daryti prielaidą, kad

vakarinėje miesto dalyje yra buvęs vienas gana didelis tvenkinys su užpelkėjusiomis pakrantėmis. Jo rytinė riba buvo ties Pasiuntinių ir Kurpių gatvėmis, o vakarinė riba užsibaigė maždaug ties dabartine Karlskronos aikšte (2 pav.). Tikslių duomenų, patvirtinančių, kad XVI a. prie Kalvių ir Tiltų gatvių yra buvęs kitas tvenkinys, neturime. Kita vertus, archeologinių tyrinėjimų metu prie Tiltų gatvės tranšėjoje užfiksuotus supiltinius sluoksnius galbūt galima sieti su nedideliu tvenkinio ar pelkės sausinimu (Sprainaitis, 1981ša, 11). Tyrinėtos teritorijos pirminio paviršiaus sluoksnių stratifikacija neabejotinai yra susijusi su Danės deltos formavimosi procesais, kurių metu susidarė reliktiniai tvenkiniai ir pelkės.

Šiaurės vakarinė miesto dalis plėtėsi palaiapsniui užpilant tvenkinį. Remiantis istoriniais duomenimis 1538 m. buvo leista miestiečiams užpilti tvenkinį ir ten statyti namus, tačiau dalis tvenkinio dar nebuvo užpilta ir 1603 m. (Sembritzki, 1926, 75). Kaip rodo kartografinė medžiaga, tvenkinio šiaurės vakarinė dalis nebuvo užpilta ir XVII a. antroje pusėje. Klaipėdos miesto plane, parengtame apie 1660 m. Gerhardo von Bellicome'o, prie dabartinių Žvejų ir Teatro gatvių kampo pavaizduotas tvenkinys su jau greta pradėtu formuoti

kvartalu⁴. Laipsnišką teritorijos užpylimą patvirtina ir archeologinė medžiaga. Tvenkinio rytinis pakraštys prie Kurpių gatvės specialiai užpiltas žvyro ir smėlio sluoksniais apie 1542 m., o arčiau Mėsininkų gatvės niveliaciniai sluoksniai datuojami XVI a. antrąja puse (Masiulienė, 2008, 351–352). Tvenkinio dalis prie Kalvių ir Pasiuntinių gatvių kampo pagal archeologinius radinius užpilta XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje, o šiaurės vakarinė dalis prie Žvejų gatvės vienur baigta užversti XVII a. viduryje, o kitur tik XVIII a. (Žulkus, 1976š, 12; Genys, 1980ša, 13; 1983š, 12; Brazauskas, 2006, 252; Bračiulienė, 2007, 327).

DANĖS UPĖS PAKRANTĖS UŽSTATYMAS XVI–XVII A.

Teritorijos, esančios greta Naujosios Danės, užstatymas prasideda nuo XVI a. vidurio. Turima istorinė ir kartografinė medžiaga leidžia manyti, kad šioje vietoje kūrėsi uostas, kurio vystymuisi buvo reikalinga infrastruktūra: prieplaukos, sankrovos aikštės, sandėliai. Istoriografijoje vyrauja kelios nuomonės apie uosto vietą Klaipėdoje. A. Grothas teigia, kad uostas buvo Danės deltoje (vok. Stadholm), teritorijoje greta Senosios Danės, kur pirmiausia pastatyti keli grūdų sandėliai ir medinės prieplaukos (Groth, 1996, 42). Anot lenkų tyrinėtojo, XVI a. Senoji Danė smarkiai užnešama smėliu ir uostas plėtojamas jau kitoje vietoje – šiaurės vakarinėje miesto dalyje prie Naujosios Danės. Tuo tarpu M. Brazauskas svarsto, kad uostas su sandėliais prie Senosios Danės telkėsi iki XVII a. pradžios ir kaip pagrindinį argumentą pateikia archeologinių tyrinėjimų metu aptiktą laivų statyklos vietą prie dabartinės Didžiosios Vandens gatvės (Brazauskas, 2008, 13–14).

Reikia pažymėti, kad laivai šioje vietoje buvo statomi tik iki 1540 m. (Žulkus, 2002, 107). Tikėtina, kad nuo XVI a. vidurio laivų statyba prie Senosios Danės nutraukiama dėl seklėjančios upės. Antra vertus, uosto funkcionavimui minėtu laikotarpiu turėjo trukdyti tiltas. Nuo XV a. jis jungė senąjį miestą su pusiasaliu, kur vėliau įsikūrė naujas miestas (Žulkus, 1994, 9, 10, 12). Jau nuo XVII a. vidurio naują prekių krovos vietą M. Brazauskas pažymi prie Naujosios Danės (Brazauskas, 2008, 13–14). Kitą nuomonę pateikia V. Žulkus, kuris uosto vietą iki XVIII a. nurodo Danės žiotyse prie pilies (Žulkus, 2002, 105). Taip pat autorius užsimena, kad priešingoje Kuršių marių pusėje, įlankėlėje, yra buvusi dar viena laivų stovėjimo vieta (Žulkus, 2002, 105).

Fragmentiškus duomenis apie uosto užuomazgą randame jau ne kartą minėtame kunigaikščio Albrechto 1538 m. dokumente. Jame pažymima, kad miestui suteikiamos svarstyklės (Sembritzki, 1926, 75). Tikslių duomenų apie to laikotarpio svarstyklių pastato buvimo vietą neturime. Tačiau vėlesniame XVII a. vidurio Klaipėdos miesto ir apylinkių plano piešinyje kairiajame Naujosios Danės krante, greta tilto, pavaizduoti uosto pastatai ir svarstyklės „Wage“ (5 pav.)⁵ Sukaupta archeologinė medžiaga leidžia daryti tam tikras prielaidas apie uosto vystymąsi prie Naujosios Danės. Archeologinių tyrinėjimų metu sklypuose prie Žvejų gatvės aptiktos pastatų ir krantinių konstrukcijų liekanos sietinos su uosto infrastruktūra. Danės pakrantėje, arčiau dabartinio Biržos tilto, atidengtas pastato fragmentas, remiantis dendrochronologiniais tyrimais, datuojamas 1539 m. (Brazauskas, 2005š, 8–9). Panašiu laikotarpiu turėjo būti pastatytas ir šaltiniuose minimas svarstyklių pastatas, tačiau archeologinė medžiaga gana fragmentiška ir neinformatyvi,

⁴ Plano originalas saugomas Deutsche Staatsbibliothek, Kartografische Abteilung, Nr. Sx 29952, šio plano kopija yra Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje, J. Tatorio archyve, D-454.

⁵ XVII a. vidurio Klaipėdos apskrities plano piešinys, originalas saugomas Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Berlin, Kartenabteilung, N11999/50.

5 pav. XVII a. vidurio Klaipėdos miesto ir apylinkių plano piešinio fragmentas, kuriame pažymėtas tyrinėtas kvartalas Kurpių g. 3 (Demereckas, 1999, 12, pav. 5)

todėl apie tyrinėto pastato paskirtį sudėtinga būtų daryti apibendrinančias išvadas. Tame pačiame sklype greta pastato rastos kuolų liekanos priskiriamos krantinės įtvirtinimams, kurie preliminariai datuojami 1571 m. (Brazauskas, 2005š, 8–9). Pagal rašytinius duomenis, 1532 m. miestą buvo nuspręsta apjuosti pylimais ir grioviais (Sembritzki, 1926, 75). Kiek vėliau 1571 m. jau minimi pylimai ir aštriatvorės prie Danės upės (Sembritzki, 1926, 99). Taigi aptikti kuolų fragmentai gali būti siejami su miesto gynybine sistema, o pylimų liekanų pastarųjų archeologinių tyrinėjimų metu prie Naujosios Danės upės neužfiksuota. Tų pačių archeologinių tyrimų metu nustatyta, kad krantinė tuo laikotarpiu buvo penkiais metrais arčiau senamiesčio. Dar vienas panašaus laikotarpio XVI a. pab.–XVII a. pr. pastato konstrukcijos fragmentas užfiksuotas gretimame sklype prie Žvejų gatvės (Jarockis, 2007, 332). Kitoje dabartinės Žvejų gatvės pusėje stovėję pastatai taip pat siejami su uosto veikla. Sklype arčiau Vežėjų gatvės žvalgomųjų tyrinėjimų metu aptikta medinių pastatų fragmentų, ankstyviausias pastatas remiantis dendrochronologiniais tyrimais datuojamas 1544 m. (Jarockis, 2006, 253). Aplinkoje surinkta įvairių prekių gabenimui naudotų ažuolinių statinių dalių. Remiantis dendrochronologinių tyrimų išvadomis statinės datuojamos XVI a. viduriu–pabaiga (Brazauskas, 2006, 191).

Intensyvesnis Danės upės pakrantės užstatymas prasideda nuo XVII a. vidurio. Viena iš pagrindinių priežasčių buvo 1627 m. apie miestą pradėti pilti bastionai (Žulkus, 1991, 53). Dėl to sumažėjus miesto plotui imta įsisavinti dar neužstatytas teritorijas. V. Žulkus nurodo, kad XVII a. pradžioje pylimai buvo supilti ir prie Naujosios Danės upės, kurie nukasti tik XVIII a. antrojoje pusėje (Žulkus, 1976š, 12). Reiktų išskirti dar vieną priežastį – prekybos suaktyvėjimą, kurį paskatino ne tik Švedijos okupacija (1629–1635 m.), bet ir 1657 m. Klaipėdos pirkliais suteikta visiška laisvė jūros prekyboje (Groth, 2001, 5). Neabejotinai tai skatino uosto infrastruktūros vystymąsi. Archeologinių tyrinėjimų metu prie upės aptikti pa-

matai, kurie galėjo priklausyti XVII a. antrosios pusės svarstyklių pastatui ar jo priklausiniams (Jarockis, 2007, 332). Kelių sandėlių ir gyvenamosios paskirties pastatų liekanų rasta prie Žvejų gatvės, jie statyti XVII a. antrojoje pusėje–XVIII a. pr. (Žulkus, 1976š, 12; Genys, 1983š, 12; Bračiulienė, 2006, 325; Jarockis, 2007, 332–333).

Sklypo Žvejų g. 4, 6 sluoksniuose buvo aptikta ažuolinių valčių dalių, datuojamų XVII–XVIII a. (Jarockis, 2007, 333). Valtys kartais būdavo naudojamos iš laivų iškrautoms prekėms atgabenti į uostą, kadangi didesnės gramzdos laivai su kroviniu negalėjo įplaukti į miestą. Konflikto su Gdansku metu dar 1520 m. Danės žiotys buvo užverstos akmenimis (Willoweit, 1969, 55). Kaip nurodo A. Grothas, XVII a. Danės gylis prie miesto krantinių buvo 9–10 pėdų (2,83–3,14 m) ir didesnis (Groth, 1996, 42). Prieplaukoje galėjo švartuotis 2–4,5 m gramzdos laivai, tačiau nuo XVII a. pabaigos didesni laivai su prekėmis į uostą neįplaukdavo (Žulkus, 2002, 105–106). Dėl šios priežasties nuo XVIII a. vidurio buvo pradėti Danės gilinimo darbai (Groth, 1996, 47–50).

Kvartaluose prie Kalvių gatvės ryškių užstatymo liekanų neužfiksuota. Sklype arčiau Tiltų gatvės vyrauja tik niveliaciniai sluoksniai pagal radinius datuojami XVII a. pabaiga–XVIII a. (Sprainaitis, 1981ša, 11). Prie Vežėjų gatvės atidengtas XVII a. pabaigos–XVIII a. statinio pamatų fragmentas bei XVIII a. Kalvių gatvės kelkraščio, iškloto rąsteliais ir lentomis, liekanos (Kvizikevičius, Sarcevičius, 2006, 254). V. Žulkus nurodo, kad šiaurinė Žvejų gatvės dalis buvo užstatyta tik nuo XVII a. vidurio (Žulkus, 1991, 47). Dar viename tyrinėtame sklype prie Kalvių ir Pasiuntinių gatvių kampo atidengtos gana vėlyvo XVIII a. užstatymo liekanos, giliau buvę sluoksniai supilti XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje, sausinant teritoriją (Genys, 1980ša, 13).

Apibendrinant kvartalų raidą prie Žvejų gatvės, galima konstatuoti, kad dar XVI a. viduryje–XVII a. pradžioje užstatymas buvo padrikas, pavieniai pastatai statomi aukštesnėje vietoje

arčiau Tiltų gatvės. Tuo tarpu apie planingą sklypų užstatymą galima kalbėti tik nuo XVII a. antrosios pusės–XVIII a. pradžios. Išdėstyti teiginiai iš dalies patvirtina XVII a. vidurio Klaipėdos apylinkių ir miesto plano piešinys, kuris istoriografijoje vertinamas kaip vienas iš tiksliausiai atvaizduojančių to laikotarpio miesto situaciją (5 pav.).⁶ Atidžiau panagrinėjus planą paaiškėja, kad XVII a. viduryje šiaurės vakarinėje miesto dalyje buvo užstatyta Danės upės pakrantė bei įrengta prielauka, o sklypai prie Žvejų ir Kalvių gatvių dar nesuformuoti. Plane arčiausiai upės pavaizduoti užstatyti kvartalai prie dabartinės Kurpių gatvės, tik kvartalas tarp dabartinių Mėsininkų ir Teatro gatvių nepažymėtas. Kaip rodo archeologinių tyrimų duomenys, sklype Kurpių g. 1 buvo užfiksuoti penki užstatymo horizontai, ankstyviausias datuojamas XVII a. antrąja puse, jam priklauso nedidelis ūkinės paskirties pastatėlis iš rąstų (Sprainaitis, 1981šb, 11–12). Miesto salos vakariniame pakraštyje drėgnoje vietoje buvęs sklypas užstatytas vėliau, tai patvirtina ir teritorijos aukštiniams pilant pjuvenas bei medienos atliekas.

Apie Žvejų gatvės raidą užsimena J. Tatoris analizuodamas Klaipėdos senamiesčio gatvių pavadinimų etimologiją bei kaitą. Autorius nurodo, kad Žvejų gatvė dar XVII a. pr. vadinama tik „keliu į pilį“, o nuo XVIII a. antrosios pusės miesto planuose žymima jau kaip Žvejų gatvė „Fischer Gasse“ ar „Fischer Strasse“ (Tatoris, 1987š, 27).

KVARTALŲ PRIE KURPIŲ GATVĖS RAIDA XVI–XVII A.

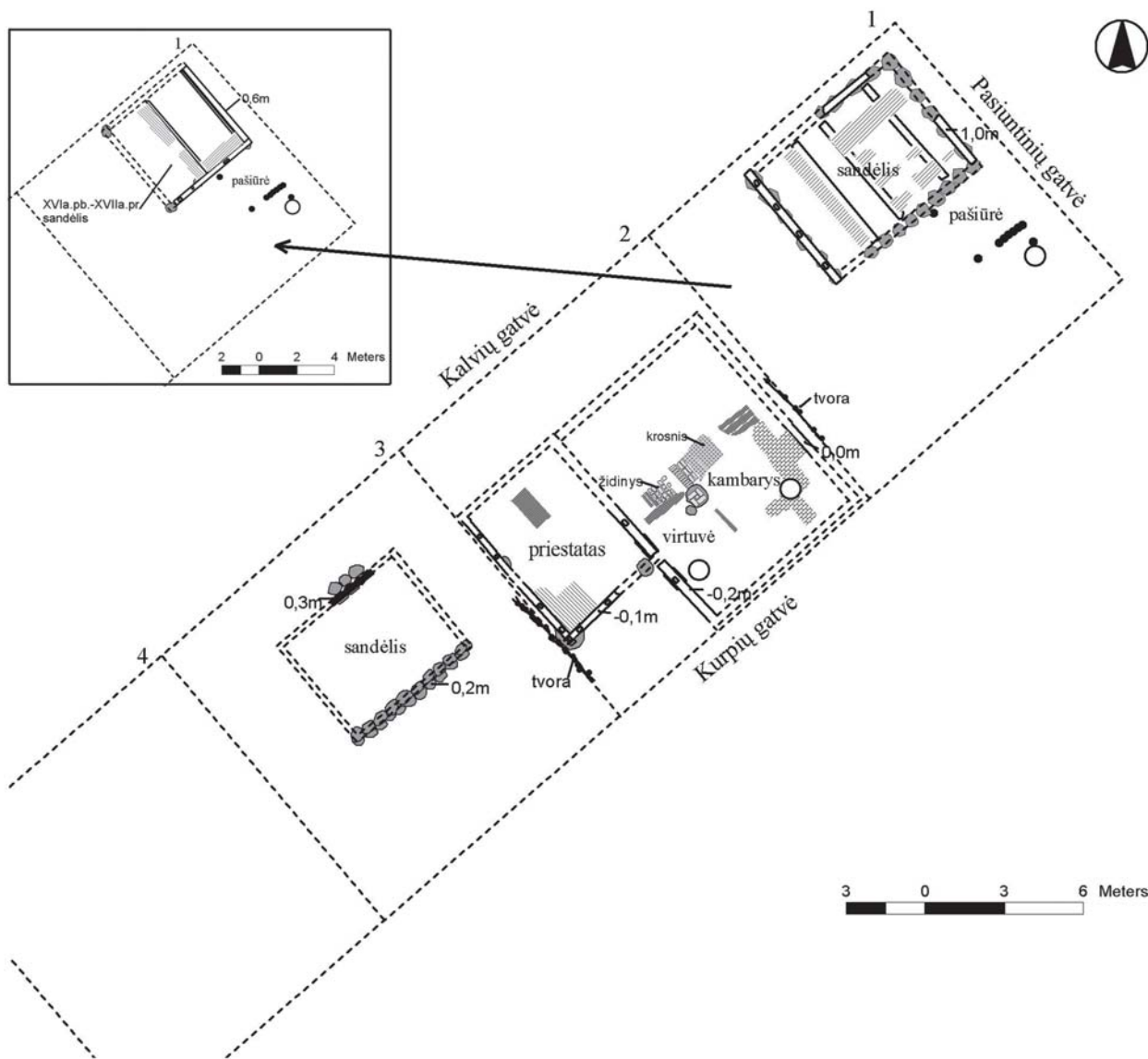
Aptarti archeologiniai ir kartografiniai duomenys leidžia manyti, kad 1624 m. piešinyje pavaizduoti kvartalai ne prie Žvejų gatvės, o prie Kurpių gatvės nuo Danės upės. Tiesa, kvartalų pa-

statai vaizduojami visiškai arti Danės upės, tačiau tuo metu kartografini ar ikonografini medžiagai yra būdingas schematiškumas nesilaikant realių atstumų. Planų tikslumas ir objektų vaizdavimas dažnai susijęs su konkrečiais planų užsakovų ar sudarytojų tikslais. Šiuo atveju piešinyje buvo svarbiausia pavaizduoti susiginčijusių kaimynų pastatų situaciją, kurią schematiškai užfiksavo nežinomas dailininkas ar matininkas (Tatoris, 1994, 136). Autentiškame piešinyje ant pastatų ir greta jų yra užrašyta įvairių pastabų, matyt, susijusių su sklypų savininkais⁷. Analizuodami 1538 m. kunigaikščio Albrechto privilegiją miestui, aptinkame gana vertingų faktų (Sembritzki, 1926, 75). Pirmiausia nurodoma, kad namai tvenkinio vietoje statomi pagal pirmąjį akmens padėjimą, matyt, tai reiškė, kad kuris miestietis pirmiau pasistato namą, tam ir priklauso sklypas. Antra, valdžiai pareikalavus, miestiečiai be jokių prieštaravimų ar ginčų vietą turėjo užleisti valdžios poreikiams. Šių istorinių duomenų interpretacija leidžia manyti, kad miestiečiai konfliktavo dėl sklypų nuosavybės. 1624 metų piešinyje sklypų ribos nėra išryškintos, tačiau tuo metu Klaipėdos kvartalai įprastai buvo padalinti po keturis, rečiau po tris sklypus.

Analizuojamame piešinyje pavaizduoti trys kvartalai nuo Tiltų iki Mėsininkų gatvių. Už pastarosios sklypai, kaip parodė archeologiniai ir kartografiniai duomenys, tuo metu dar nebuvo suformuoti. Visuose trijuose kvartaluose pavaizduota po penkis pastatus, vieni buvo gyvenamieji, kiti sandėliai ar amatininkų dirbtuvės (1 pav.). Apie dviejų kvartalų tarp Tiltų ir Pasiuntinių gatvių užstatymą išsamių archeologinių duomenų neturime, išskyrus sklype prie Kurpių ir Vežėjų gatvių atidengto pagalbinio pastato liekanas. XVII a. vidurio–XVIII a. pradžios statinys stovėjo prie Kurpių gatvės, virš jo aptikti gaisro metu susidarę

⁶ Mokslinėje literatūroje pateikiamas skirtingas šio plano datavimas: H. Stoobas ir K. Forstreuteris, pirmieji paskelbę šį planą, nurodo – apie 1650 m. (Forstreuter, Stoob, 1979), K. Demereckas ir V. Žulkus – 1670 m. (Demereckas, 1999, 12; Žulkus, 2002, 58–59), o D. Elertas – 1648–1652 m. (Elertas, 2005, 151).

⁷ Kol kas šie užrašai neanalizuoti, kadangi iš muziejaus nėra gautas leidimas publikuoti piešinio originalą.

6 pav. Kurpių gatvės kvartalo XVI a. vidurio–XVII a. pabaigos užstatymas: 1 sklypas – XVII a. pradžios–1678 m. sandėlis, XVI a. pabaigos–XVII a. pašiūrė (atskirai pavaizduotas pirmojo sklypo ankstesnis, XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios, sandėlis); 2 sklypas – 1542–1678 m. gyvenamasis namas, 1554–1678 m. priešstatas; 3 sklypas – XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios – 1678 m. sandėlis. *I. Masiulienės brėž.*

sluoksniai leidžia manyti, kad pastatas sudegė per 1678 m. gaisrą, todėl galima būtų pakoreguoti pastato chronologiją – XVII a. vidurys–XVII a. pabaiga (Sprainaitis, 1981ša, 11).

2007 ir 2008 m. archeologinių tyrinėjimų kvartalo Kurpių g. 3 duomenys leidžia išsamiai apibendrinti kvartalo tarp Pasiuntinių ir Mėsininkų gatvių užstatymą. Archeologinių tyrinėjimų metu iš ke-

turių kvartalo sklypų ištirti trys, kuriuose atidengti penkių skirtingų laikotarpių pastatai (6 pav.). XVI a. vidurio–XVII a. antrosios pusės sklypų užstatymo planas, pastatų konstrukcijos bei jų įrengimas leidžia juos sieti su piešinyje pavaizduotu paskutinio kvartalo užstatymu. Piešinyje prie Pasiuntinių gatvės vaizduojamas vienaaukštis ūkinės paskirties statinys. Greta stovėjo dviejų aukštų

gyvenamasis namas su priestatu, o už jų nebaigtas statyti dviaukštis sandėlis. Kvartalo pakraštyje pavaizduoti du vieno aukšto pastatai, vienas iš jų buvo gyvenamasis namas, kitas, galbūt, dirbtuvė. Piešinyje neatspindėtas pastatų statybos būdas, išskyrus gyvenamojo namo priestato, kurio siena pavaizduota su statramsčiais ir horizontaliais rąstais. Tokios konstrukcijos būdingos karkasinių ar fachverkinių pastatų statybai. Tuo tarpu gyvenamasis namas išsiskiria iš visų piešinyje pavaizduotų pastatų savo architektūra. Neabejotinai jis priklausė turtingo miestiečio šeimai.

Archeologinių tyrinėjimų metu prie Kalvių ir Pasiuntinių gatvių kampo buvo aptikti dviejų skirtingų laikotarpių pastatai, priklausę pirmajam sklypui. Ankstesnio pastato ažuolinis karkasas buvo dėtas ant akmenų kampuose. Sienos formuotos iš statramsčių. Apie užpildą tarp statramsčių duomenų neturime, kadangi sienos buvo nuardytos. Maždaug 5x5,5 m dydžio pastato vidus išklotas medinėmis grindimis. Statinio įrengimas leidžia manyti, jog jame galėjo būti sandėliuojamos prekės. Remiantis archeologiniais radiniais pastatas datuojamas XVI a. pabaiga–XVII a. pradžia. Kieme prie sandėlio buvo pristatyta pašiūrė apie 2,5x2 m dydžio. Pastatėlio konstrukciją sudarė kampuose įkasti 20 cm skersmens rąstai tašytomis apačiomis ir siena iš sukaltų nedidelių rąstelių. Pastatėlio aplinkoje ir viduje fiksuotas intensyviai mindytas sluoksnis su organika (medžio skiedros, samanės, šiaudai). Tai rodo, kad pašiūrėje buvo laikomi gyvuliai. Vėlesnio pastato, kuris, kaip spėjama, pavaizduotas 1624 m. piešinyje, apatinė konstrukcija dėta ant akmenų pamatų sustvirtintų plytomis ir kalkių skiediniu. Sienos buvo iš statramsčių, sustatytų į karkasą kas 0,8 m atstu-

7 pav. Kvartalo Kurpių g. 3 pirmojo sklypo sandėlio, preliminariai datuojamo XVII a. pradžia – 1678 m., vienoje iš patalpų atidengtos grindų, statinių detalių, pertvaros bei pamatų ir karkaso liekanos, fotografuota iš ŠV pusės. I. Masiulienės nuotr.

mu, o tarpai, matyt, užpildyti plytomis, aptikta tik jų nuolaužų. Pietvakarinė siena buvo su vitražiniu langu. Pastato vidus dalintas į dvi lygias 3,5x5,5 m dydžio patalpas, kurios išklotos spygliuočių lentų grindimis (7 pav.). Archeologinė medžiaga rodo, kad pastatas vėliau buvo remontuojamas išklojant vidų naujomis spygliuočių lentų grindimis. Pastato dydis buvo apie 5,5x7 m, remiantis radiniais jis turėjo būti pastatytas XVII a. pradžioje. Viduje aptiktos kelių statinių liekanos leidžia manyti, kad jame buvo sandėliuojami produktai.

Antrajame sklype stovėjo gyvenamasis namas su priestatu, remiantis dendrochronologinių tyrimų išvadomis, jie statyti 1542 ir 1554 m. (Masiulienė, 2008, 351). Apatinė gyvenamojo namo konstrukcija, kad nesėstų, suformuota iš į gruntą sukaltų beržo rąstelių bei suguldytų įvairaus dydžio antrinio panaudojimo rąstų nuopjovų. Pastato karkasas dėtas ant kaladžių, o sienos formuotos iš statramsčių tarpus užpildant plytomis rištomis moliu. Namų šiaurės rytinė ir pietvakarinė sienos buvo su vitražiniais langais. Vėliau, pristačius priestatą, pietvakarinės sienos langas nuardytas. Sprendžiant iš visų surinktų stiklo duženų, namo

8 pav. Kvartalo Kurpių g. 3 antrojo sklypo gyvenamojo namo, statyto 1542 m., vidaus interjero liekanos: virtuvės židinio, aslos, kolonos bei kambario krosnies pado fragmentai, fotografuota iš ŠR pusės. *I. Masiulienės nuotr.*

vitražiniai langai buvo pagaminti iš rombo ir trikampio formos žalsvo stiklo dalių, sujungtų švino rėmeliais. Kai kurie langai galėjo būti pagražinti užrašais ar kitokios formos stiklais. Aptikti du Klaipėdos archeologinėje medžiagoje unikalūs fragmentai, dekoruoti ornamentais ir tapytomis raidėmis „SH“, o kitame „S“ ir „SP“ (Masiulienė, 2008, 349–350). Tame pačiame sluoksnyje rastas ir apskritos formos vitražo stiklas (Masiulienė, 2008, 349–350).

Archeologinių duomenų apie namo stogo konstrukciją neturime. Greta pastato surinkti čerpių fragmentai leidžia manyti, kad namas buvo dengtas plokštinėmis čerpėmis. Klaipėdoje stogų dangai XVI–XVII a. buvo naudojamos įvairios medžiagos. Vargingesnių miestiečių pastatai buvo dengti šiaudais, nendrėmis, o turtingesnių – čerpėmis (Žulkus, 2002, 61).

Archeologinių tyrinėjimų metu atidengtos pa-

stato vidaus liekanos rodo, kad pirmajame aukšte buvo dvi, o gal ir trys patalpos. Archeologiškai ištirtos tik dvi patalpos, vienoje buvo virtuvė, kita – gyvenamoji (8 pav.). Virtuvę nuo kambario skyrė medinė pertvara. Ties pastato viduriu ant akmens iš plytų buvo sumūryta kvadrato formos kolona. Šios kapitalinės kolonos funkcija buvo susijusi su vidaus pertvarų ir perdangų konstrukcijomis, tai rodytų, jog pastatas buvo dvi-aukštis. Virtuvėje prie pertvaros stovėjo židinytis, kurio padas grįstas plytomis ir pusplytėmis. Atidengto fragmento dydis yra apie 1,1x0,9 m. Virtuvė buvo išgrįsta nedideliais lauko akmenimis ir plytų nuolaužomis. Plūkta molio asla buvo arčiau židinio, prie

kurio pado dar padėta plati lenta. Virtuvės plotis buvo apie 2,5 m. Gyvenamosios 4 m pločio patalpos grindys vienur buvo išklotos ažuolinėmis lentomis, kitur išgrįstos pusplytėmis ir plytomis, kai kurios net 28x28 cm dydžio. Virtuvės ir gyvenamosios patalpos pakraščiuose buvo įrengta drenažinė sistema, kurią sudarė grindyse įkastos dvi ažuolinės statinės. Kambaryje, greta vidinės sienos, stovėjo koklinė krosnis. Jos padas buvo sudėtas iš dviem eilėmis moliu rištų plytų. Remiantis išlikusio pado liekanomis krosnies kūrykla buvo stačiakampė, maždaug 1x1,2 m dydžio. Krosnis sukomponuota iš įvairių dubeninių koklių: dalis neglazūruoti, kiti padengti ruda, žalia ir gelsva glazūra bei puošti mažiau ar labiau išreikštais koncentriniais ratais. Visi šie kokliai preliminariai datuojami XVI a. pirmąja puse–viduriu. Namo skirtingose patalpose prie vidinės sienos stovėję židinytis ir krosnis matyt buvo prijungti prie vieno

kamino. Pagal analogijas su Liuneburge aptikto puodžiaus XVI–XVIII a. namo archeologine medžiaga, krosnys sujungtos su virtuvės židiniu, dažnai buvo pakuriamos iš virtuvės (Ring, 2001, 389). 1624 metų piešinyje namas vaizduojamas su vienu kaminu, buvusiu kitoje pastato pusėje. Tai atitinka archeologinius duomenis – židinio ir krosnies liekanos aptiktos namo dalyje buvusioje prie Kurpių gatvės. Pastato plotis palei Kurpių gatvę buvo apie 8 m, o ilgis galėjo būti apie 9–10 m.⁸ Piešinyje namas pavaizduotas su veranda, tikslių duomenų apie jos buvimą neturime, tačiau žvalgomųjų tyrinėjimų metu šurfe 1 aptiktas medinės konstrukcijos nedidelis fragmentas gali būti siejamas su veranda (Masiulienė, 2008, 343).

Greta namo statyto priestato vainiko rąstai suguldyti ant atskirų akmenų, buvusių kampuose bei ties pastato viduriu. Priestato sienos formuotos iš statramsčių, tai iš dalies atitinka piešinyje vaizduojamo priestato konstrukciją. Tyrinėto priestato kampai sutvirtinti įžambiais rąstais, o tarpai tarp statramsčių užpildyti moliu rištomis plytomis. Priestato vidus vietomis buvo išklotas lentomis, kitur tiesiog užpilta medžio skiedrų ir atliekų sluoksniu. Pietiniame pastato kampe grindys buvo kelis kartus paaukštintos, ant spygliuočių medienos lentų dėtos ažuolinės grindys ir vėliau užpilta medžio skiedromis ir atliekomis. Pastato šiaurės vakarinėje dalyje, arčiau Kalvių gatvės, atidengtos grindys iš pusrąsčių ir lentų siejamos su įėjimu. Maždaug 5x6 m dydžio priestatas galėjo būti skirtas sandėliavimui. Apie tai liudija paleobotaninių tyrimų rezultatai: mėginiuose pastato viduje aptikta figų makroliekanų, taip pat surinkta nemažai graikinių ir lazdyno riešutų kevalų (Kisielienė, 2008š).

Paskutiniame trečiajame tyrinėtame kvartalo sklype aptiktos užstatymo liekanos gana fragmentiškos. Tam pačiam pastatui priskiriami nerištų akmenų pamatai bei kitos sienos karkasas, kuris guldytas ant akmenų pamatų. Už pastato prie Kur-

pių gatvės buvo kiemas, kurio sluoksnių mėginių paleobotaninių tyrimų rezultatai parodė, kad teritorijoje vyrauja rugių, kanapių ir grikių žiedadulkės, greičiausiai pakliuvusios sandėliuojant produktus (Stančikaitė, 2008š). Neabejotinai 5x6 m dydžio pastato paskirtis buvo ūkinė, kuriame galėjo būti sandėliuojami grūdai ir kitos prekės. Pagal sluoksnių stratigrafiją pastatas, matyt, buvo pastatytas XVI a. pabaigoje ar XVII a. pradžioje. Piešinyje pavaizduotas pastatas su nebaigtu uždengti stogu patvirtintų, jog jis galėjo būti pradėtas statytas, o gal remontuotas XVII a. pradžioje.

Apibendrinant tyrinėtų sklypų planus akivaizdu, jog visi pastatai stovėjo prie Kalvių gatvės, o ūkiniai kiemai buvo prie Kurpių gatvės. Pirmojo ir antrojo sklypo užstatymai leidžia manyti, kad gyvenamasis namas su priestatu ir sandėlis su pašiūre priklausė vienam savininkui. Tokių sudvigubintų sklypų aptikta ir kituose senamiesčio kvartaluose, Kurpių gatvėje XVI a. viduryje dviejuose sklypuose stovėjo vienam savininkui priklausę gyvenamasis ir ūkinis pastatai (Žulkus, 2002, 48).

1624 metų piešinyje pavaizduotų pastatų fasadai atsukti į Danės upės pusę. Tai atitinka XVI–XVII a. kvartalų tarp Kurpių ir Kalvių gatvių situaciją ir užstatymą. Tyrinėto kvartalo pastatų fasadai šliejami prie Kalvių gatvės. Sklype prie Vežėjų ir Kurpių gatvių atidengtos pagalbinio pastato liekanos rodo, kad XVII a. viduryje ir pabaigoje ūkinis kiemas buvo prie Kurpių gatvės (Sprainaitis, 1981ša, 11). Sklype Kurpių g. 1 aptiktas XVII a. antrosios pusės ūkinis pastatėlis taip pat stovėjo arčiau Kurpių gatvės (Sprainaitis, 1981šb, 12). Vardovaujantis Klaipėdos kvartalams būdingu išplanavimu, kai ūkinės zonos formuodavosi prie antraeilių gatvių, o namai statomi prie pagrindinių, galima daryti prielaidą, kad tuo metu reikšmingesnė buvo Kalvių gatvė. Tokiam kvartalų užstatymui neabejotinai įtakos turėjo uosto plėtra prie Naujosios Danės upės.

⁸ Tikslūs gyvenamojo namo ir priestato dydžiai nenustatyti, kadangi šiaurės vakarinės gyvenamojo namo ir priestato sienos yra po dabartinio pastato pamatais, o gyvenamojo namo pietrytinė dalis tęsiasi Kurpių gatvės link.

Tyrinėto kvartalo Kurpių g. 3 sklypų savininkų sąsajas su prekyba rodo kvartale stovėję sandėlių paskirties pastatai. Kaip rodo kai kurių kultūrinių sluoksnių paleobotaninių tyrimų duomenys, sklypuose galėjo būti sandėliuojamos figos, graikiniai riešutai, grikių kruopos, rugių grūdai ir kanapės. Kai kurios prekės buvo importuojamos iš Vakarų Europos bei gretimų uostų. Į Klaipėdą javų grūdai, kanapės būdavo atvežami ir iš Žemaitijos, o vėliau eksportuojami į kitus uostus. Kai kurie archeologiniai radiniai taip pat leidžia įžvelgti tam tikras sklypų savininkų sąsajas su prekyba. Gyvenamojo pastato viduje, tarp medinių grindų, buvo rasta sidabrinė moneta – Žygimanto Senojo 1510 m. pusgrašis, kaldintas Vilniuje. Šios monetos apyvartoje buvo iki XVII a. pradžios (Masiulienė, 2008, 350)⁹. Pirmajame sklype aptiktos dar dvi vario ir sidabro lydinio monetos – tai Laisvojo Rygos miesto 1571 ir 157(5?) m. šilingai. Tame pačiame sluoksnyje rasta audinio ritinio švininė plomba, kurios vienoje pusėje išpaustas gamintojo ženklas (kol kas neidentifikuotas), o kitoje – „F“ raidė, kuri reiškė brokuotą audinį. Radinys datuojamas XVI a. viduriu–pabaiga. Netoliese to pačio laikotarpio sluoksniuose atrasta žalvarinė svarstyklių lėkštutė.

Apibūdintas gyvenamojo namo planas ir vidaus interjeras leidžia manyti, kad čia gyveno turtingesnio miestiečio šeima. Paprastai Klaipėdoje XVI–XVII a. gyvenamieji namai turėjo po vieną ar dvi patalpas, tik turtingesnių miestiečių namuose galėjo būti daugiau patalpų, vienos buvo skirtos dirbtuvėms ar parduotuvėlėms, kitos gyventi. Antrajame aukšte ar paaukštiniame gyventojai laikydavo žaliavas ar prekes (Tatoris, 1994, 135–136), taip pat galėjo būti ir miegamosios patalpos. Virtuvės dažniausiai būdavo priemenėse, atskirose nedidelėse patalpėlėse įrengiant atvirą židinį (Žulkus, 2002, 80). Archeologinių tyrinėjimų metu surinkti kai kurie radiniai taip pat reprezentuoja savininkų prabangią gyvenimą. Greta priestato

ir pirmajame sklype aptikti trys žalvariniai smeigtukai, datuojami XVI a. antrąja puse (Masiulienė, 2008, 348). Jie galėjo būti skirti plaukų šukuosenai formuoti arba kepuraitėi pritvirtinti. Dar vienas įdomus radinys, datuojamas XVI a. viduriu, rastas šalia priestato kampo. Tai neaiškios paskirties raginės plokštelės dalis su išraižytu stovinčios moters atvaizdu (Masiulienė, 2008, 348). Pagal išlikusį ražinio fragmentą manoma, jog moteris pavaizduota su renesansiniais rūbais. Neabejotinai tai yra importas, tik kol kas sunku pasakyti, kokio tai dirbinio dalis, galbūt dėžutės dekoracijos elementas. Trečiajame sklype XVI a. antrosios pusės sluoksnyje rastas knygos viršelio žalvarinis apkalas, kurio paviršius puoštas iškiliais geometriniais ir augaliniais ornamentais (Masiulienė, 2008, 348, 350). Dar kelios knygų viršelių susegimo detalės iš žalvario rastos pirmojo sklypo XVI a. viduriu–pabaigos ir XVII a. sluoksniuose. Gyvenamojo namo viduje ir aplinkoje susidariusiuose sluoksniuose aptikta buitinės keramikos, stalo įrankių ir stiklo dirbinių fragmentų, kurie buvo importuoti iš Vakarų ir Vidurio Europos.

Šiaurės vakarinės senamiesčio dalies kvartalų raidai įtakos turėjo 1678 m. gaisras, kai sudegė didžioji dalis Klaipėdos senamiesčio bei Vitės ir Krūmiamiesčio priemiesčiai. Po gaisro prasidėjo naujas teritorijos plėtros etapas: Danės pakrantė buvo užstatoma tankiau, suformuoti kvartalai tarp Kalvių ir Žvejų gatvių bei pradėti statyti mūriniai pastatai.

IŠVADOS

Klaipėdos senamiesčio šiaurės vakarinės dalies, teritorijos tarp Kurpių gatvės ir Danės upės, raida XVI–XVII a. priklausė nuo gamtinių sąlygų ir bendrų miesto vystymosi tendencijų. Šios priežastys sąlygojo teritorijos apgyvendinimo etapiskumą.

Pirmiausia teritorijos įsisavinimą stabdė istoriniuose šaltiniuose minimas gana didelis Danės

⁹ Monetas identifikavo Lietuvos Nacionalinio muziejaus darbuotojas E. Remecas.

deltos reliktinis tvenkinys, kurio buvimą patvirtina archeologiniai, paleobotaniniai bei kartografiniai duomenys. Jais remiantis nustatytos preliminarios tvenkinio ribos bei pakoreguota Klaipėdos senamiesčio topografija.

XVI a. viduryje–XVII a. pirmojoje pusėje pavieniai pastatai statomi prie Žvejų ir Vežėjų gatvių, o prie Kurpių gatvės formuojami kvartalai su gyvenamaisiais, ūkiniais ir sandėlių paskirties pastatais. Archeologinė medžiaga liudija, kad teritorijos raidai ir užstatymui įtakos turėjo uosto vystymasis Naujosios Danės pakrantėje.

Nuo XVII a. antrosios pusės intensyviai naudojama Danės pakrantės teritorija užpilant tvenkinį. Greta Žvejų gatvės ir upės statomi gyvenamieji ir su uosto infrastruktūra siejami pastatai. Po 1678 m. gaisro teritorija užstatoma tankiau, tarp Žvejų ir Kalvių gatvių suformuojami kvartalai.

Archeologinės ir kartografinės medžiagos tyrinėjimas parodė, kad XVII a. pradžioje arčiausiai Danės buvo užstatyti kvartalai tarp Kurpių ir Kalvių gatvių. Kvartalo Kurpių g. 3 sklypų apstatymas, pastatų paskirtis bei vidaus įrengimas leidžia išvelgti tam tikras sąsajas su ikonografinėje medžiagoje vaizduojamu paskutinio kvartalo užstatymu. Archeologinių duomenų analizė įgalina sklypų savininkus priskirti turtingesnių miestiečių grupei, o jų veiklą sieti su prekyba.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Bračiulienė R., 2007 – Tyrinėjimai Žvejų gatvėje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais. Vilnius, 2007, p. 325–328.

Brazauskas M., 2005š – Žvejų g. 2b, Klaipėda, 2003 metų archeologinių tyrimų ataskaita // LII R. F. 1, b. 4258.

Brazauskas M., 2006 – Tyrimai Klaipėdoje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais. Vilnius, 2006, p. 252.

Brazauskas M., 2006 – Provenance Study of

Late 16th Century Barrels Found in Klaipėda // Archaeologia Baltica. Klaipėda, 2006. T. 6, p. 190–196.

Brazauskas M., 2008 – XVI–XVII a. Klaipėdos senamiesčio kultūrinių sluoksnių stratigrafija: nauji miesto suplanavimo bei pirminio užstatymo tyrimų duomenys // Istorija. Vilnius, 2008. Nr. 69, p. 8 – 21.

Demereckas K., 1999 – Klaipėdos uostas. Klaipėda, 1999.

Demereckas K., 2006š – Pastatų komplekso Klaipėdoje, Kurpių 3 istorinių tyrimų apybraiža. (K. Demerecko asmeninis archyvas).

Elertas D., 2005 – Odų gatvelė – Odų gatvelės priemiestis – Friedrichstadtas // Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros. Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Klaipėda, 2005. T. XI, p. 146–172.

Forstreuter K., Stoob H., 1979 – Memel (Deutscher Städteatlas, Lieferung II, Nr. 10). Dortmund, 1979.

Genys J., 1980ša. – Skvero prie Kalvių ir Žaišo (dab. Pasiuntinių) gatvių Klaipėdoje archeologinių tyrimų ataskaita // LII R. F. 1, b. 971.

Genys J., 1980šb – Skveras prie Darbo (dab. Mėsininkų) gatvės Klaipėdoje. Archeologinių tyrimų ataskaita // LII R. F. 1, b. 1329.

Genys J., 1983š – Liaudies meno muziejus Klaipėdoje Žvejų 4-4A. Žvalgomicieji archeologiniai tyrimai. Ataskaita // LII R. F. 1, b. 1126.

Groth A., 1996 – Žegluga i handel morski Kłajpedy w latach 1664–1722. Gdańsk, 1996.

Groth A., 2001 – Klaipėdos uostas XVII–XVIII a. // Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI–XX a. istorijos problemos, Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Klaipėda, 2001. T. VIII, p. 5–16.

Jarockis R., 2006 – Tyrimai Žvejų ir Skerdėjų gatvėse // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais. Vilnius, 2006, p. 253.

Jarockis R., 2007 – Tyrinėjimai Žvejų g. 4, 6 // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais. Vilnius, 2007, p. 332–334.

Kisielienė D., 2008š – Augalų makroliekanų analizė. Paleobotaninių tyrimų Kurpių g. 3, Klaipėdoje (D. Kisielienės asmeninis archyvas).

Kvizikevičius L., Sarcevičius S., 2006 – Žvalgomieji tyrimai Žvejų g. 3 // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais. Vilnius, 2006, p. 253–254.

Masiulienė I., 2008 – Tyrinėjimai Kurpių g. 3, Klaipėdos senojo miesto teritorijoje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2007 metais. Vilnius, 2008, p. 341–354.

Ring E., 2001 – Bauen und Wohnen in Lüneburg vom 13. bis 16. Jahrhundert. Ein Überblick // Lübecker Koolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum. Der Hausbau. Lübeck, 2001. T. III, p. 387–401.

Sembritzki J., 1926 – Geschichte der Königlich Preussischen See- und Handelsstadt Memel. Memel, 1926.

Sprainaitis R., 1981ša – Klaipėdos senamiesčio pastatai Žvejų g. 3 ir Pergalės (dab. Tiltų) g. 6. Archeologinės priežiūros ir fiksacijos 1980–1981 m. ataskaita // LII R. F. 1, b. 910.

Sprainaitis R., 1981šb – Kurpių g.1 Klaipėdoje. Archeologinės priežiūros ir fiksacijos ataskaita // LII R. F. 1, b. 828.

Stančikaitė M., 2008š – Gyventojų veiklos pėdsakai Kurpių 3 nuosėdų pjūviuose sporų ir žiedadulkių tyrimų duomenimis. Paleobotaninių

tyrimų Kurpių g. 3, Klaipėdoje (M. Stančikaitės asmeninis archyvas).

Tatoris J., 1987š – Klaipėdos senieji vietovardžiai ir gatvėvardžiai, istorinė apybraiža // MLIM. J. Tatorio fondas, D-104.

Tatoris J., 1994 – Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų. Vilnius, 1994.

Willoweit G., 1969 – Die Wirtschaftsgeschichte des Memellandes. Marburg/Lahn, 1969. T. I.

Žulkus V., 1976š – Skveras prie Žvejų gatvės Klaipėdoje. 1975 m. archeologinių tyrimo darbų ataskaita // MLIM. Pg. m., b. 7966.

Žulkus V., 1991 – Klaipėdos senojo miesto raidos modelis. Vilnius, 1991.

Žulkus V., 1994 – Klaipėdos istorijos ir topografijos bruožai XIII–XVII a. (archeologijos duomenimis) // Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos. Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Klaipėda, 1994. T. II, p. 5–14.

Žulkus V., 2002 – Viduramžių Klaipėda. Miestas ir pilis. Archeologija ir istorija. Vilnius, 2002.

SANTRUMPOS

MLIM Pg. m. – Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus pagalbinės medžiagos archyvas. Klaipėda.

LII R – Lietuvos istorijos institutas, Rankraštyno archyvas, Vilnius.

THE DEVELOPMENT OF THE NORTHWEST PART OF KLAIPĖDA OLD TOWN DURING THE 16TH–17TH CENTURIES

Ieva Masiulienė

Summary

Recent archaeological excavations in the area between Kurpių Street and the River Danė have yielded new data for the investigation of the topographic and urbanistic

development of Klaipėda Old Town. The complex investigation of the archaeological, cartographic, and historical materials enables the development of the northwest part of the

Old Town during the 16th–17th centuries to be summarised.

The archaeological, paleobotanical, and cartographic data as well as the interpretation of the historical sources allows one to make the assumption that a fairly large pond with swampy shores was formed in the process of creating the Danė's delta and was located in the west part of the city. Its eastern boundary was at Pasiuntinių and Kurpių Streets, while its western boundary ended at approximately present-day Karlskronos Square (fig. 2).

The reclamation and development of the northwest part of the Old Town occurred gradually. In the mid-16th century buildings were erected on higher ground and the pond's eastern edge began to be filled in. The development on Žvejų and Vežėjų Streets was without any clear plan, but orderly blocks formed on Kurpių Street. Besides residential homes, warehouses, which were connected with the development of the contemporary port on the Naujoji Danė, were erected in the area. In the second half of the 17th century, the intensive development of the bank of the Danė began due to the construction of the city's fortification system and due to free trade. Most of the pond was filled in and residential homes as well as buildings necessary for the port's functioning were erected.

Data from archaeological excavations in the area between Kurpių Street and the River Danė as well as cartographic material (fig. 5) showed that the blocks created and developed closest to the River Danė in the early 17th century were on Kurpių Street. Three plots, in which constructions from the mid-16th – late 17th centuries were discovered, were excavated in the block at Kurpių St. 3. Warehouses stood in the first and third plots, while a residential home with an outbuilding had been erected on the second plot (fig. 6). The archaeological data attest to the connection of the plot owners with trade and to their property situation.

The summarised data allows one to think that the blocks portrayed in the 1624 drawing (fig. 1) were on Kurpių Street, not Žvejų Street as has been shown up until now in historiography. In addition, the development of the plots in the block at Kurpių St. 3 as well as the purpose and equipping of the buildings there allows one to see certain connections with the development of the last block portrayed in the drawing.

The development of the blocks in the northwest part of the Old Town was affected by the 1678 fire, when most of Klaipėda Old Town as well as the suburbs of Vitė and Krūmamiestis burned down. A new development stage began in the area after the fire: the bank of the Danė was more densely developed, blocks were formed between Kalvių and Žvejų Streets, and masonry buildings began to be erected.

THE LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Klaipėda's residential homes and warehouses in a 1624 drawing (Tatoris, 1994, 136, fig. 56)

Fig. 2. Klaipėda Old Town and the locations of the archaeological excavations conducted in the northwest part of the city (drawn by I. Masiulienė):

1 – The plot at Žvejų St. 2b (mid-16th century building and quay); 2 – The plot at Žvejų St. 4, 6 (a scales building (?) from the second half of the 17th century and buildings from the late 17th – early 18th centuries); 3 – The plot at Žvejų St. 4, 6 (a building from the late 16th – early 17th century); 4 – The plot at Žvejų St. 8 (pond layers, buildings from the second half of the 17th – early 18th centuries); 5 – The plot at Žvejų St. 4-4A (pond layers, buildings from the late 17th – early 18th centuries); 6 – The plot at Žvejų St. 10 (pond layers, buildings from the second half of the 17th – early 18th centuries); 7 – The square on Žvejų St. (investigations were also conducted on the plot at Žvejų St. 4; pond or swamp layers, a building from the second half of the 17th century); 8 – The plot

at Žvejų St. 4a (17th–18th century fill layers at the pond site); 9 – The plot at Žvejų St. 3 (mid-16th–18th century buildings, 18th century Kalvių Street layers); 10 – The square on Kalvių and Pasiuntinių Streets (the pond, which was filled in the late 16th – early 17th century, and 18th century constructions); 11 – The plot at Žvejų St. 3/Tiltų St. 6 (late 17th–18th century fill layers (V. Žulkus is pointing to the pond at this site.)); 12 – The plot at Žvejų St. 3/Tiltų St. 6 (a mid-17th – early 18th century (?) building); 13 – The plot at Kurpių St. 3 (the pond and pond shore layers, mid-16th – late 17th century buildings); 14 – The square on Mėsininkų St. (mid-16th century layers from the drainage of Kurpių Street); 15 – The plot at Kurpių St. 1 (a building from the second half of the 17th century, the plot's drainage layers).

Fig. 3. A profile of the cultural layers on the third plot of the block at Kurpių St. 3, the remains of the pond unearthed at the bottom (photo by I. Masiulienė).

Fig. 4. A diagram of the stratigraphy of the geological and cultural layers on the plots of the block at Kurpių St. 3 (drawing by I. Masiulienė).

Fig. 5. A fragment of a mid-17th century plan – drawing of the city of Klaipėda and its environs with the investigated block at Kurpių St. 3 marked (Demereckas, 1999, 12, fig. 5).

Fig. 6. The mid-16th – late 17th century development of the Kurpių Street block (drawn by I. Masiulienė): plot 1 – an early 17th century – 1678 warehouse, a late 16th–17th century shed; plot 2 – a 1542–1678 residential home, a 1554–1678 outbuilding; plot 3 – a late 16th / early 17th century –1678 warehouse.

Fig. 7. The remains of the flooring, building elements, inner wall, foundations, and framework unearthed in one of the rooms of a warehouse, preliminarily dated to the early 17th century – 1678 and located on the first plot of the block at Kurpių St. 3, photographed from the NW (photo by I. Masiulienė).

Fig. 8. The remains of the interior of the residential home built in 1542 on the second plot of the block at Kurpių St. 3: fragments of a kitchen fireplace, dirt floor, column, and room furnace base, photographed from the NE (photo by I. Masiulienė).